

Onze Talen

Nederlands in soorten

Het Nederlands is een familie. Dat werd treffend tot uitdrukking gebracht in de titel van de voordracht waarmee prof. A. M. Hagen, hoogleraar dialectologie en sociolinguïstiek, het congres van Onze Taal in 1989 opende: 'Groepsportret van het Nederlands'. De gesproken en geschreven standaardtaal zijn in dat portret het echtpaar dat het meest op de voorgrond staat. De taalkundigen die na Hagen aan het woord kwamen, stelden andere leden van de familie aan de congresgangers voor: Surinaams-Nederlands, vaktalen, dialect, vrouwen- en mannentaal. Dit alles onder de noemer 'Onze Talen'.

Democratisering van de uitspraak

Regionale variëteiten van het Nederlands zijn in Onze Taal lange tijd stiefmoederlijk bedeed. Dat is historisch zo gegroeid: het genootschap werd opgericht voor en door mensen die één algemene taal wilden cultiveren. Onze taal was het ABN. Nu ook in Onze Taal de status van dat Algemeen Beschaafd zo nu en dan wordt aangevochten, verschijnen regelmatig artikelen over de kenmerken en de waarde van dialecten in het blad.

Het gaat niet zo goed met de dialecten. De activiteiten van streektaalverenigingen, de publikatie van dialectwoordenboeken en het succes van de popgroep Normaal ('Oerend hard') kunnen niet verhinderen dat de beheersing van het dialect iedere nieuwe generatie met 25 % afneemt. Toch verdwijnen de dialecten niet helemaal, ze verwateren langzaam: oudere plaatselijke dialecten ontwikkelen zich tot bovenlokale, maar subnationale variëteiten van het Nederlands (regiolecten).

Dialect of regiolect: voor veel Nederlanders zijn nog steeds alle afwijkende tongvallen minder waard dan de nationale gouden standaard. Zij koesteren nog steeds de illusie van een enkelvoudige moedertaal, gesproken door die Nederlanders aan wie je niet kunt horen waar ze vandaan komen. Maar die taal, waarvan de bakermat traditioneel in Haarlem wordt gesitueerd, spreekt bijna niemand.

Kritiek op andermans spraak is wel zeer onrechtvaardig uit de mond van Hollanders die hun 'randstadplat' (Hagen) voor accentloos Nederlands verslijten. Hun Nederlands, waarin *ee* als *ei* klinkt, *oo* als *ou*, de *z* als *s* en de *v* als *f*, en waarin de *g*'s stevig schuren, geeft echter wel de toon aan; het is de taal van de omroep.

In het artikel 'Taaltolerantie' [1986, 59-61] pleitte de dialectologe Jo Daan voor verdraagzaamheid tussen sprekers met een verschillende tongval. Waar komen de normen voor de uitspraak vandaan? vraagt zij zich af.

“Normen voor het recht worden bepaald door de overheid, normen voor een standaardtaal worden gesteld door *gezaghebbers* die verwachten dat men zich aan die normen houdt, maar die dat niet kunnen afdwingen. *Gezaghebbers* zijn in dit geval onderwijsgevend en schrijvers van onderwijsboeken, maar het gezag van anderen is veel groter, namelijk van degenen die ‘het gemaakt hebben’, degenen die anderen zich tot voorbeeld stellen, omdat ze meer geld hebben, een positie met meer macht bekleden of alleen maar omdat ze meer praatjes hebben op een niet al te doorzichtige manier. De norm is het voorbeeld van die ‘gezaghebbers’.”

Die norm speelt volgens Daan op een verborgen manier ook een rol in de jongste, en op het oog waarde vrije grammatica van het Nederlands, de ANS (Algemene Nederlandse Spraakkunst):

“In grammatica’s is, zover ik weet, over deze normverschillen nooit geschreven, maar verleden jaar hebben de ‘Hollandse normen’, niet wat betreft de uitspraak, maar wel ten opzichte van de andere taalniveaus, de jongste grammaticale beschrijving gehaald. Deze grammatica, de ANS, werd gemaakt in samenwerking tussen Nederlanders en Nederlandssprekende Belgen, en zorgvuldig voorbereid door literatuurstudie, waarin oudere grammatica’s en vele artikelen werden betrokken. De samenstellers zeggen nooit: het moet zo, of het mag niet zo. Maar de adder onder het gras is deze: ze zeggen van tijd tot tijd: het Standaardnederlands heeft dit, en dát is regionaal. Maar evenmin als elke andere Nederlander of Nederlandssprekende Belg kunnen ze een afdoende antwoord geven op de vraag: ‘Wat is Standaardnederlands?’ Ze geven wel een antwoord, maar is dat afdoende? ‘We verstaan onder de standaardtaal de taal die in alle regio’s van het Nederlandse taalgebied bruikbaar is in zogenaamde secundaire relaties, dat wil zeggen in het contact met *vreemden*. De standaardtaal is bovengewestelijk en algemeen bruikbaar...’ ”

Anders spreken wordt maar al te vaak opgevat als een teken van minderwaardigheid, aldus Daan. Met instemming haalt zij de Drentse dichteres Marga Kool aan, die schreef: ‘Waardering voor een taal bepaalt de waardering voor een mens die die taal spreekt. Een dialect grof of lelijk noemen, toont onbewust dat je de inwoners van dat gebied grof en achterlijk vindt.’

Als vervanging voor die onwrikbare Hollandse standaard stelt Daan een ander criterium voor: taalvariatie is toelaatbaar zo lang zij wederzijds begrip niet in de weg staat.

“Taalvarianten of -variëteiten verschillen in een of meer opzichten tegelijk in woordenschat, zinsbouw, verbuiging en uitspraak. De elementen die het meest de communicatie storen, zijn stijl, woordgebruik en uitspraak, of misschien nog meer dan dit laatste de articulatie. Zinsbouw en verbuiging zijn in dit opzicht vrijwel te verwaarlozen. Wat dat betreft is er niet veel verschil met spelfouten. Deze doen vaak niets af aan de duidelijkheid van een geschreven tekst, maar we veroordelen ze om verschillende redenen: we zijn

gedwongen iets meer na te denken, waardoor ons tempo vertraagd kan worden; we vinden dat de schrijver te weinig respect heeft voor zijn lezers door zo slordig te zijn; we zijn verstoord omdat er niet aan onze verwachtingen voldaan wordt, enz. De grens van het toelaatbare aan spelfouten zou niet moeten liggen bij het absolute nulpunt, maar bij de grenzen van een redelijke communicatie. Een zin als: 'Het ei ligt in Amsterdam' zou nog misverstand kunnen veroorzaken, bij 'Moeder heeft de zoep opgeschept' is dat uitgesloten, om van 'Hij word dokter' maar niet eens te spreken. De tolerantie ten aanzien van 'fouten' tegen zinsbouw en buiging zou ook best wat groter kunnen zijn."

Daan besluit met een oproep tot verdraagzaamheid:

"Het niet accepteren van de verschillende varianten van het Nederlands, binnen en buiten de landsgrenzen, valt meestal samen met het niet respecteren van de sprekers ervan. We zijn ons dat vaak niet bewust, omdat we deze vooroordelen al vanaf onze geboorte hebben meegekregen. Het is hoog tijd deze te herzien, tegelijk met de vooroordelen ten aanzien van 'de gekleurde medemens' en de minder gekleurde leden van minderheidsgroepen."
[1986,59-61]

Vlaams

Onder de taalvariëteiten die te lijden hebben onder de Hollandse arrogantie, noemt Daan ook het Nederlands dat in België gesproken wordt. Een gevoelig onderwerp, dat in Onze Taal altijd met grote omzichtigheid werd

Betoging van de Vlaamse Volksbeweging in Vilvoorde (1972)

behandeld; voor Renkema waren artikelen waarin het Vlaams als ‘grappig-patattig’ werd afgeschilderd zonder meer taboe.

Veel Nederlanders bezien de soms bloedige stammenstrijd om de taalgrens met een meewarige blik en begrijpen niet waar hun zuiderburen zich druk om maken. Vlaamse taalijveraars hebben daardoor het idee dat ze de taalstrijd op twee fronten moeten voeren: tegen Waals imperialisme en tegen Hollands onbegrip. Nederlanders die zich in de discussie mengen, kunnen zich van hun kant opwinden over de Vlaamse lange tenen.

Onze Taal heeft gepoogd Noord en Zuid nader tot elkaar te brengen door beschouwingen over de Vlaamse taalkwestie te publiceren en contacten te onderhouden met de Vlaamse zustervereniging, de Vereniging Algemeen Nederlands (VAN). Wel komt steeds duidelijker aan het licht dat er weliswaar veel is dat taalzorgers in Nederland en Vlaanderen bindt, maar bijna evenveel dat hen scheidt. Het belangrijkste verschil is de Vlaamse preoccupatie met purisme en correctheid, die voortvloeit uit de noodzaak tot opbouw en verdediging van de standaardtaal in Vlaanderen. Hierdoor herinnert de inhoud van het Vlaamse orgaan *Nederlands van Nu* van de VAN sterk aan Onze Taal van vijftig jaar geleden.

In het Vlaanderen-nummer van Onze Taal (december 1986) kweet Kas Deprez zich van de ondankbare taak om de Vlaamse taalkwestie in drie pagina’s samen te vatten voor Nederlandse lezers.

“Het rijke Vlaanderen

Kas Deprez – Hoofdmedewerker Sociolinguïstiek, Departement Germaanse Filologie, Universitaire Instelling Antwerpen

‘Het heeft eigenlijk weinig zin de geschiedenis van de lage landen te interpreteren als de geschiedenis van een breuk van Noord en Zuid’, verklaarde onlangs de Groningse historicus E. Kossman tijdens de opening van de Algemene Conferentie van de Nederlandse Taal en Letteren. Een open deur voor (jongere) historici, maar niet voor minnaars van onze taal in Nederland en België. Hen lijkt de Grootnederlandse geschiedenisleer nog stevig in haar greep te hebben.

Zij verkondigen nog steeds dat de val van Antwerpen in 1585 voor Vlaanderen een ramp was, om te beginnen in economisch opzicht. Nederland beleefde zijn Gouden Eeuw, Vlaanderen verpauperde; 230 jaar lang werden de Zuidelijke Nederlanden achtereenvolgens leeggeroofd vanuit Madrid, genegeerd vanuit Wenen en onderdrukt vanuit Parijs. Dit laatste mag dan waar

zijn, maar onder de Spaanse en de Oostenrijkse Habsburgers (vanaf Albrecht en Isabella = 1598–1621) viel het leven waarschijnlijk wel mee. Volgens de Gentse historicus Vandebroek was Vlaanderen in de 18e eeuw zelfs een van de voorspoedigste gebieden ter wereld.

Historische rampen?

Maar nee, Vlaanderen moest verpauperen – met argumenten als: in de tweede helft van de 16e eeuw vluchtte de Zuidnederlandse elite naar de Hollandse steden (en 200 jaar later was het hier vanzelfsprekend nog steeds een woestijn). Voor zover de scheiding wél tot economische achteruitgang in het Zuiden leidde, was dat overigens de schuld van het Noorden! Dat sloot immers na de val van Antwerpen in 1585 de Schelde. Die toestand bleef voortduren tot de Fransen haar in 1792 heropenden. Bij de Belgische onafhankelijkheid kwam de Scheldemonding wéér in Nederlandse handen en stelde Nederland een Scheldetol in. Pas nadat de Belgische regering die tol afgekocht had, in 1863, kon Antwerpen opnieuw een wereldhaven worden.

Maar misschien was 1585 dan wel een rampjaar

in socio-cultureel opzicht? Neen, ook dat niet. Niet als je ziet wat voor mogelijkheden we nu krijgen. Niet als je ziet waaraan we allemaal ontsnapt zijn. Er komt een tijd dat zelfs voorstanders van de Grootnederlandse gedachte inzien dat we dankzij België een groep, een volk, een natie geworden zijn, en dat we dat enkel in België hadden kunnen worden, niet in Frankrijk maar al evenmin in de Verenigde Nederlanden. Is het wel belangrijk tot een volk te behoren? Ja, als dat volk dynamisch, welvarend is. Ja, als dat volk België steeds meer gaat domineren. Het heeft ons veel bloed, zweet en tranen gekost – en dus zijn we België niet dankbaar – en zeker, Vlaanderen heeft nog lang niet het geld en de macht die het nodig heeft, maar dat komt, beetje bij beetje. Punt hier is dat de groep zich gaandeweg gevormd heeft, en een zeer grote welvaart bereikt heeft.

Verhouding met het Noorden

Hoe staat deze groep zelfbewuste Vlamingen nu tegenover samenwerking met het Noorden? Die vraag is des te dringender omdat in het kader van de Taalunie allerhande voorstellen worden gedaan. Uit het voorgaande zal wel duidelijk geworden zijn dat de Nederlandse Taalunie 'niet de zoveelste poging is om iets te bereiken wat vroeger steeds is mislukt. Dit is een poging om een nieuwe situatie te scheppen die in de historie geen duidelijke antecedenten heeft en niet door een lange geschiedenis wordt beheerst' (Kossmann). Het is een poging om de literair-culturele inspanningen in Vlaanderen en Nederland te integreren. Zeker tegenover het buitenland is enige coördinatie op haar plaats; het Nederlands is immers een kleine taal die beter door Nederland en Vlaanderen samen verdeeld kan worden.

Maar uiteraard zijn er daarnaast ook tal van 'binnenlandse' aangelegenheden, die het best gemeenschappelijk aangepakt kunnen worden, omdat ze nu eenmaal het hele taalgebied betreffen: we gaan toch geen twee WNT's, twee spellingen en twee ANS'en maken?

Voor een aantal taalprocessen die essentieel zijn voor een goed begrip van de taalontwikkeling (de zogenaamde 'normale' processen), ben je als Vlaamse taalkundige op Nederland aangewezen. Immers, in de randstad wordt al ruim 300 jaar een Nederlandse standaardtaal gesproken,

in Vlaanderen ten hoogste een goede 50 jaar. Je treft in het Noorden dan ook veel meer meesterschap over de taal aan dan in het Zuiden, en daar gaat dan heel wat charme van uit, vanzelfsprekend. 'Sommige woorden en uitdrukkingen lijken me onweerstaanbaar' schrijft D. Robbrechts, maar hij vervolgt: 'Maar vele treffende uitdrukkingen die we uit het Noorden ontvangen, werken als zeer tijdelijke modewoorden.'

Belgisch-Nederlands

Intussen spreken we wel verschillend. En dat zal zo blijven. Een kleine groep Vlamingen spreekt en schrijft nu zeer behoorlijk Nederlands; die groep zal verder toenemen. De tijd is voorbij dat men in België maar wat aanmodderde: er worden nu – hier en daar althans – eisen gesteld, er ontwikkelt zich een normgevoel. Toch bereiken de Vlamingen in het 'beste' geval 'slechts' wat Robbrechts als de *nulgraad* omschrijft, een Nederlands waar de geletterde Nederlander eigenlijk niets op aan te merken heeft, maar waarvan de Vlaamse oorsprong toch nog herkend wordt. H. Brusselmans heeft dat duidelijk ook zo ervaren: 'Hollanders (uitgevers, redacteurs, etc.) zeggen dat ik goed Nederlands schrijf maar dat ze al na een pagina merken dat ik een Vlaming ben.'

Bij het schrijven zou het dus één pagina duren, bij het spreken duurt het waarschijnlijk niet eens één zin. Op het punt van de uitspraak lijkt de strijd bovendien al geruime tijd gestreden te zijn. De Vlamingen spreken zoals ze schrijven (niet zo verwonderlijk, ze hebben de standaardtaal uit de boeken geleerd), en ze vinden dat een verdienste.

De (meeste) Nederlanders verzorgen hun uitspraak niet. Ze gebruiken diftongen in plaats van monofongen: ze schrijven *ee* en *oo*, maar ze zeggen *eei* en *oou*, ze gebruiken stemloze fricatieven in plaats van stemhebbende: ze zeggen *faak* en *sak* in plaats van *vaak* en *zak*, ze schrijven *schrijven* maar zeggen *srijven*; van hun r blijft haast niets meer over, enz. Ideaal, ook voor de jongere gestudeerde Vlaming, lijkt de BRT-uitspraak, die in onderzoek als 'zeer beschaafd' bestempeld werd. De uitspraak is vrij gemakkelijk te overzien, en bovendien is er, zoals gezegd, de steun van de spelling. De BRT vindt een verdere evolutie in de richting van het taalgebruik van de (meeste) Nederlanders dus ongewenst.

Dialect, Frans en woordenschat

Bij de woordenschat liggen de zaken helemaal anders. Daar speelt een en ander duidelijk in het voordeel van het Nederlands-Nederlands. Ten eerste is er het talige meesterschap van de Nederlanders; het taalgebruik van de Nederlanders wordt in België in het algemeen als rijker, gevarieerder en preciezer ervaren dan dat van de Vlamingen ('ze komen zo verdraaid goed uit hun woorden').

Ten tweede zijn er de problemen met de eigen woordenschat; veel van het eigen materiaal vindt men bij nader inzien te dialectisch: *stek-skes* voor *lucifers*, *telloor* voor *bord*, *kieken* voor *kip*; aan het Frans ontleend: *chauffage* voor *centrale verwarming*, *tournevis* voor *schroevendraaier*, *camion* voor *vrachtwagen*, *frigo* voor *koelkast*; of vertaald Frans: *zich verwachten aan* voor *verwachten*, *akkoord zijn* voor *akkoord gaan*.

Niet dat men die woorden nooit in de standaardtaal gebruikt, integendeel (men heeft ze nu eenmaal ter beschikking vanuit het dialect), maar men wil ze niet tot norm verheffen. Uit het (frequente) gebruik van woorden als *camion*, *stekskes*, *chauffage*, enz. mag men dus niet afleiden dat dit Belgisch-Nederlandse normen zijn.

De woordenschat van het Belgisch-Nederlands wordt steeds Nederlandser, maar ook daar zijn er grenzen. Die grenzen zijn evenwel zeer moeilijk aan te geven omdat ze voortdurend veranderen: wat vandaag 'Hollands' is, is morgen 'Algemeen Nederlands', en dan wel te gebruiken. *Hartstikke leuk* bijvoorbeeld was vijftien jaar geleden 'afschuwelijk' Hollands; *hartstikke* is dit nog steeds, maar *leuk* is voor velen, vooral voor kinderen, een doodgewoon woord geworden.

Grenzen zijn er ook doordat je elkaars jargon niet kent. Er is nu eenmaal nog steeds niet zo veel actief contact. Naarmate het taalgebruik specialistischer of informeler wordt, nemen de verschillen toe. En uiteindelijk zit het hem misschien wel meer in wat Vlamingen niet, dan in wat ze wel gebruiken: woorden die ze niet willen gebruiken, maar vooral woorden en wendingen die ze nauwelijks of niet kennen, wendingen die ze misschien wel leuk vinden maar die ze niet goed begrijpen en waarvan ze vooral niet goed weten wanneer ze ze kunnen gebruiken.

Overigens, het verbalisme van de Nederlanders is op zichzelf al een probleem ('ze praten en praten maar, maar wanneer gaan ze eens iets zeggen?').

Taalpolitiek?

Zolang men in Vlaanderen niet vrolijk en vrij kan schrijven over het hoe en waarom van het eigen taalgebruik, en de eventuele taalpolitieke consequenties daarvan, gaat het niet goed met het Nederlands in Vlaanderen. Sommige van onze taalpolitici hebben het er duidelijk moeilijk mee dat Vlaanderen niet alleen steeds beter Nederlands spreekt, maar ook langzamerhand zelfbewuster, want rijker wordt.

De Vlamingen vormen een minderheid binnen het Nederlands taalgebied, maar het is een minderheid die niets folkloristisch heeft – je kunt de Vlamingen niet vergelijken met de Friezen, Bretons, Basken, Ieren of Schotten. Ze staan ook niet tegenover een overweldigende meerderheid zoals de Québécois tegenover de Fransen. Neen, ze staan met hun zes miljoen tegenover slechts veertien miljoen, en ze zijn bovendien even welvarend.

Maar je maakt wel gemakkelijker een economische achterstand dan een taalachterstand goed. Dit land wordt namelijk nog steeds in de eerste plaats door taalonzekerheid, door taalmachteloosheid gekenmerkt. Men vindt het moeilijk om eigen normen te poneren. Men gebruikt zelf a maar men kruist b als norm aan, en meestal blijkt b dan de door onderwijs en media gepropageerde Nederlandse variant te zijn. Zij het dat er duidelijk verschillend gereageerd wordt op exogene (= niet ook in het eigen dialect voorkomende) en endogene (= ook in het eigen dialect voorkomende) Nederlandse varianten: in endogene Nederlandse varianten heeft men veel minder vertrouwen (ze zijn té gewoon, té vertrouwd om goed te zijn).

Ook het politieke, economische en culturele centrum van Vlaanderen, Brabant in ruime zin, kan voorlopig niet tegen het Nederlands op. Brabant is slechts een tweederangs centrum. Het ziet er dus naar uit dat het Belgisch-Nederlands slechts weinig van het ('verzorgde') Nederlands-Nederlands zal verschillen. Maar dat het ervan zal (blijven) verschillen, staat vast. De Vlamingen wonen in een eigen land met een eigen

geschiedenis. De Vlamingen voelen zich bovendien te weinig met de Nederlanders 'verwant' om in alle opzichten zoals de Nederlanders te gaan spreken (de Vlamingen staan nu eenmaal dichter bij de Fransen dan bij de Nederlanders).

Hollandse discussie

Waar men het nog steeds moeilijk mee heeft, vooral in Nederland, is dat Vlamingen op een bewuste, creatieve manier gebruik maken van hun eigen taalachtergrond, waarvan de taalachterstand van hun omgeving een wezenlijk onderdeel vormt. Maar wat wil je?! 'Het taallandschap dat mij omringt is zo geschakeerd', schrijft L. Pleysier, 'dat ik wel gek zou zijn als ik niet op mijn beurt met die 'meertaligheid' wat aanvangen zou. Dus zal ik, als het pas geeft, ook het dialectregister niet schuwen bijvoorbeeld.' De grootmeester hier is natuurlijk Hugo

Claus. Maar zelfs van Claus nemen sommigen dit niet. Volgens Ten Braven in de Boekenbijlage bij Vrij Nederland van 23-8-86 is *Het verdriet van België* geschreven in 'een kunstmatig samenraapsel van gallicismen, fantasievlaams, namaakvlaams, boerenvlaams en Nederlands', een taal die nergens gesproken wordt.

Natuurlijk wordt deze sterk regionaal gekleurde *schrijftaal* nergens gesproken. Met dat specifieke taalgebruik slaagt Claus er evenwel bijzonder goed in het West-Vlaanderen in de door hem behandelde periode op te roepen. Volgens Ten Braven kennen de Vlamingen zelf de 'vlamismen' van Claus niet. Als Westvlaming heb ik evenwel geen enkel probleem met de door Ten Braven opgesomde en door hem als fictief Vlaams afgewezen woorden en uitdrukkingen.

Het is een beetje zielig de eentalige Ten Braven te keer te zien gaan tegen de meertalige

Taalstrijd in de Voerstreek

Claus. De eentalige randstedeling die blijkbaar dermate in zijn mogelijkheden beperkt is dat hij zich geen idee kan vormen van de taaltoestanden in andere delen van het taalgebied.

Nog moeilijker vinden we elkaar als het om de Belgische communautaire problematiek gaat. België is wat taalverhoudingen betreft een van de boeiendste landen ter wereld, maar dit brengt zelfs taalkundigen uit Vlaanderen en Nederland niet dicht bij elkaar, laat staan de andere burgers. Taal is niet belangrijk in Nederland. In een samenleving zijn die zaken belangrijk die de mensen van elkaar (onder)scheiden. Daarom is taal zeer belangrijk in België, en niet belangrijk in Nederland.

Nederland is eentalig. Voor zover men er toch met twee- of meertaligheid geconfronteerd

wordt, gaat het om kleine, vrijwel machteloze groepen die voor de meerderheid geen enkele bedreiging vormen: Friezen, Surinamers, Antillianen, Molukkers, gastarbeiders.

Met niemand is het moeilijker praten over de opgang van het Nederlands in België dan met Nederlanders. Als je bedenkt wat ze allemaal missen, terwijl het vlak bij hun deur ligt: Brussel bijvoorbeeld is wat taalverhoudingen betreft veruit de interessantste stad van het hele taalgebied. Nu dit hier eindelijk neergeschreven staat: kom alstublieft niet allemaal tegelijk en leer misschien eerst wat... Frans." [1986,58-60]

Taal en sekse

Is een vrouw die beroepshalve timmert een timmerman, een timmervrouw, een timmermens of een timmer? Aan sommige discussies komt nooit een einde. Al voor de oorlog braken lezers van *Onze Taal* zich het hoofd over de sekse van de secretaris van het genootschap, G. ter Huppen, die óók secretaresse was van de heer Smit.

Betaamt het om een vrouw die de functie van voorzitter vervult, aan te spreken als 'Mevrouw de voorzitter'? In oktober 1959 mocht het van de redactie. Maar wat als de voorzitter een juffrouw is? "Wij geloven dat voor die gevallen 'meijuffrouw de voorzitter' een bekoorlijke aanspraak is." [1959,53]

Een secretaresse heeft minder status dan een secretaris, en bij het woord *redactrice* denkt men eerder aan een damesblad dan bij het woord *redacteur*. Johan van Hoorde wees op de ongelijke behandeling van sportsterren door journalisten [1990,102-103]. Sportvrouwen worden vaker als 'meisje' aangeduid dan sportmannen als 'jongen'. De schaatsster Yvonne van Gennip heeft als geen ander meisje haar onderscheiding verdiend, en Marco van Basten is dé man van het sportjaar.

Dat schoot *Onze-Taallezer* Mels J. Meijers, voor wie 'meisje' een eretitel is, in het verkeerde keelgat: "Ik ben een hetero-man, doorsnee, vermoed ik. Als ik het woord 'meisjes' uitspreek, dan roept dat naast 'jeugd' onmiddellijk gevoelens op als liefelijk, teder, gracieus, gepaard aan iets van verering. Ook flinkheid, een prille volwassenheid, maar dan verbonden met broosheid, kwetsbaarheid, onvoldoende besef van de slechtheid van de wereld, oproepen tot bescherming van het waardevolste wat we kennen." [1990,174]

De laatste jaren verschenen in *Onze Taal* ook artikelen over de taal van mannen en vrouwen. In januari 1990 schreef de taalkundige Ingrid van Alphen over het coöperatieve taalgedrag van vrouwen en het concurrerende van mannen.

“Spreekstijlen van vrouwen en mannen De gevaren van gemengd spreken

Ingrid van Alphen – Instituut voor Algemene
Taalwetenschap, Universiteit van Amsterdam

In een wetenschappelijk artikel over miscommunicatie tussen vrouwen en mannen wordt als standaardvoorbeeld de uiting ‘hmm’, de zogenaamde minimale respons, gegeven. Wanneer iemand een verhaal vertelt, geeft de ander vaak te kennen dat zij luistert, door tijdens het gesprek de ander te ondersteunen met ‘hmm’ of ‘mhm’. Dat is te vergelijken met instemmende knikjes. Het hier gebruikte ‘zij’ is geen moderne vervanging van ‘hij’, maar is bedoeld als seksespecifiek. Vrouwen zouden een andere betekenis toekennen aan ‘hmm’, namelijk: ‘Ja, ik luister, vertel verder, ik ben er nog.’ Mannen zouden een veel ‘zwaardere’ betekenis aan deze uiting hechten, namelijk ‘Ja, ik ben het met je eens.’ Dit verklaart waarom vrouwen vinden dat mannen nooit luisteren. Die doen alleen maar ‘hmm’ als ze het met het verhaal eens zijn. Mannen roepen van hun kant dat vrouwen onvoorspelbare wezens zijn, omdat die na afloop van het gesprek zeggen het er niet mee eens te zijn, terwijl ze toch zo vaak ‘instemmend’ gehumd hebben!

Deze verschillen tussen vrouwen en mannen in betekenisgeving aan de minimale respons zullen iedereen bekend voorkomen. Het wetenschappelijk onderzoek hiernaar is echter nog niet zo ver gevorderd dat deze verschillen ook echt aangetoond zijn.

Spreekstijlen

De hierboven beschreven miscommunicatie wordt veroorzaakt door een verschil in normen binnen conversaties bij vrouwen en mannen. Deze verschillende normen leiden tot seksespecifieke spreekstijlen. Het taalgedrag van vrouwen ziet er, kort samengevat, meer coöperatief, ondersteunend uit. Het taalgedrag van mannen lijkt meer concurrerend, bevechtend te zijn. Vrouwen zijn actiever betrokken bij het in stand houden van gesprekken; zij stellen meer vragen, vullen meer stiltes, en maken – zoals gezegd – meer minimale responsen. Zij protesteren niet expliciet als zij worden geïnterrumped, maar vallen letterlijk stil. Zij wachten vaker op een mogelijkheid tot spreken (ofwel: een

beurt) of vragen daar expliciet om. Zij sluiten vaker aan bij het betoog van de ander, met bijvoorbeeld ‘Ja, maar’ of ‘Ja, en...’.

Mannen daarentegen sluiten alleen expliciet aan indien hun betoog in gevaar is. Zij nemen vaker de beurt, spreken veel langer, en worden in het geheel niet van hun stuk gebracht door interrupties. Zelf interrumpen zij vaker hun gesprekspartners (in het bijzonder vrouwen). Zij vechten vaker het standpunt van de ander aan, negeren eerdere opmerkingen, structureren hun betogen op het extreme af: ‘hieraan zijn drie aspecten te onderkennen’, waardoor zij op voorhand spreektijd claimen voor ten minste drie uiteenzettingen. Zij doen vaker stellige uitspraken of kwalificeren de discussie met opmerkingen als ‘Het eigenlijke kernpunt ligt ergens anders en daarover moeten wij het nu hebben.’ En ten slotte zijn zij in staat tot onmogelijk lange zinnen: daar waar normaal de zin zou eindigen, gaat de intonatie omhoog en wordt verder gesproken, zodat de zogenaamde ‘wormzijn’ ontstaat.

De vraag dient nu gesteld te worden hoe, wanneer en waarom dit seksespecifieke taalgedrag wordt aangeleerd. Daarvoor is het noodzakelijk om terug te gaan naar de verwerving van de moedertaal in het algemeen en naar onderzoeken naar de verwerving van seksespecifiek taalgedrag in het bijzonder.

Verskillende taalverwerving

Een veelgehoorde opvatting bij leken en deskundigen is dat meisjes eerder, sneller en beter hun taal verwerven dan jongens. Meisjes hebben betere talige vermogens, hetgeen blijkt uit psychologische tests. Die linguïstische superioriteit van meisjes blijkt uit een betere articulatie, minder grammaticale fouten, langere zinnen, betere zinscomplexiteit en minder taalstoornissen. Zulke onderzoeksresultaten zijn in het verleden vaak weggeredeneerd met verschillende argumenten: meisjes zijn emotioneel zekerder; meisjes zijn voorlijk, dus vergelijking met jongens van dezelfde leeftijd is oneerlijk; of: alle onderzoeken die positieve resultaten voor meisjes vonden, zijn door vrouwen gedaan.

Het feit dat meisjes eerder en sneller een ingewikkelder taalgebruik leren, zal heus wel terug te voeren zijn op het feit dat de specialisatie

voor taal zich bij meisjes eerder ontwikkelt dan bij jongens. Maar dat verklaart hoogstens de verschillen in taalvermogen op jonge leeftijd en niet de verschillen in *stijl* zoals ik die hierboven heb beschreven.

Het onderzoek naar de verwerving van seksespecifiek taalgedrag heeft de laatste jaren dan ook de vraag naar het taalvermogen genegeerd en zich gericht op verschillen in stijl. Bij de verwerving van taal door kinderen moeten niet alleen de woordenschat, betekenissen en de grammatica van de moedertaal worden aangeleerd, maar ook de communicatieve regels van het taalgebruik. Zo kunnen driejarige nog nauwelijks vragen om verduidelijking, maar vierjarige wel. Zo blijken vierjarige het sociale onderscheidingsvermogen te hebben verworven om beleefde zinnen tegen ouderen te uiten, en onbeleefde tegen hun tweejarige 'ondergeschikten'. Ze moeten dan nog leren dat 'het tocht hier' eigenlijk betekent 'doe het raam dicht'. Pas tegen het zesde jaar leren kinderen indirecte zinnen te maken als 'zou ik misschien een snoepje mogen?' in plaats van 'geef me een snoepje'. Zo ook blijken kinderen pas op zesjarige leeftijd minimale responsen te kunnen geven.

En nu juist bij de verwerving van deze en andere gespreksregels blijkt zich een scheiding tussen de seksen te voltrekken. Kinderen leren de regels voor wat 'hoort' in discussies door het opstellen en heropstellen van hypothesen op basis van wat de omgeving hun 'vertelt'. Wie is die omgeving?

Ouders en leerkrachten

De oorzaken voor seksespecifiek taalgebruik zijn de afgelopen jaren achtereenvolgens gelegd bij de ouders, de leerkrachten en de school- en kinderboeken.

Vaders interrumpen kinderen meer dan moeders doen, beiden interrumpen meisjes vaker dan jongens. Vaders gebruiken meer directe bevelen dan moeders, en vaker tot jongens. Maar ook dit verklaart niet de uiteindelijke verschillen: als de 'input' gelijk zou zijn aan de 'output', dan zouden jongens meer bevelen gebruiken en zouden meisjes meer interrumpen. Dat eerste is wel het geval, het laatste niet. Dus er moet iets anders (ook) een rol spelen. De klas misschien?

Uit onderzoek komt naar voren dat meisjes vooral worden gezien als rustig, sociaal, nauwgezet, sportief, onzelfstandig en onzeker, terwijl jongens als druk, geïnteresseerd en goede prestaties leverend worden bestempeld. Ook worden meisjes als ijveriger, kwetsbaarder en dommer gezien. Jongens worden abstracter en taalkundig complexer toegesproken dan meisjes. Meisjes worden meer gestimuleerd bij het lezen, jongens meer bij het rekenen. Jongens krijgen meer denkvragen en meisjes meer feiten- en keuzevragen. En in het algemeen krijgen jongens meer aandacht (positieve en negatieve) dan meisjes. Dit geldt zowel voor klasse- en kringgesprekken, als voor onderwijsleergesprekken.

Hoe sterk de norm is dat jongens de aandacht krijgen, blijkt uit onderzoeken naar 'roldoorbrekende' leraressen en leraren die daadwerkelijk hun best deden veel aandacht te besteden aan de meisjes in hun klas. Na afloop was iedereen – leerkracht, meisjes en jongens – ervan overtuigd dat er nu wel heel erg veel aandacht naar de meisjes was gegaan. Na een kwantitatieve analyse van de opnames van lessen, bleek nog steeds 2/3 van de interactie voor de jongens te zijn geweest, terwijl ieders intuïtie het omgekeerde vertelde!

Vriendinnen en vrienden

Nog niet alle beïnvloedende instanties zijn aan de orde gekomen. Vergeten zijn de zo belangrijke 'peers', de leeftijdgenootjes. En zoals we de 'peers' verantwoordelijk kunnen stellen voor de rappe verwerving van het plaatselijke regio- of dialect door een kind van wie ouders, juffen en meesters keurig ABN spreken, zo kunnen we ook de 'peers' zien als de invloedrijkste personen in de verwerving van seksespecifiek gedrag in het algemeen en dus ook van taalgedrag. De verschillende normen en opvattingen die ten grondslag liggen aan de verschillende spreekstijlen van vrouwen en mannen lijken wel uit twee heel verschillende culturen voort te komen. Op het eerste gezicht schijnen die er in onze westerse samenleving niet te zijn: gemengde zandbakken, klassen en zwembaden maken deel uit van onze cultuur. Maar de eigen jeugdcultuur is gescheiden: vooral tussen de 5 en 15 jaar, met een piek tussen 12 en 15 jaar, trekken meisjes en jongens zich in hun vriendinnen- en vriendengroepjes terug en bevinden zij zich in twee ver-

schillende subculturen, zo blijkt uit mijn eigen onderzoek.

De verschillen tussen meisjes- en jongensgroepen geven een verklaring voor de verschillen in gespreksregels. De groepjes van jongens zijn gedifferentieerder naar leeftijd en groter van aantal, die van meisjes gelijk van leeftijd en kleiner, meestal met z'n tweeën, ook wel met z'n drieën: dat verklaart het grotere gemak waarmee jongens grotere groepen toespreken, dat verklaart het gemak waarmee meisjes intieme gesprekken kunnen voeren. Dat verklaart het verschil in 'talent' voor openbare discussies versus privégesprekken.

De groepen van jongens zijn meer hiërarchisch gestructureerd, zodat steeds een leider bevochten moet worden, ook door middel van taal. Iedere jongen in de groep moet van zich doen spreken, ook (of juist) als een andere het woord heeft. Dat verklaart waarom mannen zo gewend zijn aan interrupties. Meisjes kennen officieel geen leidster, maar wel complexe vriendschappen met veel betrokkenheid (hmm, hmm) en loyaliteit in het vaandel, waar conflicten nooit expliciet geuit mogen worden, maar natuurlijk wel plaatsvinden. En dat verklaart verbale tactieken als 'Ja, daar heb je wel gelijk in, maar...' en indirecte aanvallen als 'Zij zei dat jij zei dat ik zei...'

Naar sociale tweetaligheid

De hierboven weergegeven subculturen betreffen mijns inziens overigens noodzakelijk 'rites de passages', waarbij sterk overtrokken opvattingen over vrouwelijkheid en mannelijkheid een rol spelen. Bewijs voor deze stelling is te vinden in attitude-onderzoeken waaruit blijkt dat rond

het negende jaar nog niet alle traditioneel stereotiepe opvattingen door kinderen zijn verworven, en dat er tussen 12 en 15 jaar overdreven opvattingen bestaan over wat des vrouws en wat des mans is.

Het is in deze twee subculturen dat we de belangrijke verschillen in gespreksregels van vrouwen en mannen kunnen vinden. Met deze twee subculturen hebben ook leraressen en leraren te maken wanneer zij kinderen scholen in verbale vaardigheden. Dat meisjes een spreekstijl aanleren die voornamelijk geschikt is voor de privésfeer (ondersteunend en harmonieus) en jongens een spreekstijl die voornamelijk geschikt is voor de openbare sfeer (concurrerend en bevechtend) levert in het dagelijks verkeer, waar regelmatig 'gemengd wordt gesproken', miscommunicatie op. En dat is jammer. Erger is echter dat waar twee spreekstijlen elkaar ontmoeten, de snelle, dominante het wint van de rustigere en ondersteunende. Ook erg is dat mannen zo'n moeite hebben met persoonlijke gesprekken, terwijl ze het op het werk toch zo prachtig doen.

Beter inzicht in beider vaardigheden is van groot belang voor het onderwijs, waar bijvoorbeeld in kringgesprekken of discussielessen gestimuleerd kan worden dat meisjes wat 'feller' gaan spreken en jongens wat ondersteunender. Kortom: dat beiden sociaal tweetalig worden, zodat uiteindelijk – onafhankelijk van de sociale categorieën 'vrouw' of 'man' – een individuele keuze kan worden gemaakt voor welke spreekstijl in welke situatie dan ook. Dan kan uw zoon rustig wat stiller zijn en mijn dochter verbaal iedereen van de ronde(!) tafel vegē." [1990,16-17]

Vaktaal

Bij alle gekrakeel in Onze Taal over de vraag wie op het gebied van de taal de grootste deskundigheid bezit, heeft altijd vastgestaan dat de leden deskundig zijn op hun eigen vakgebied, en vanuit hun vakkenis bijdragen kunnen leveren aan de ordening van de taal. Onze Taal liet de beregeling van de taal daarom over aan vakmensen en speciale commissies, maar bood hulp wanneer die gevraagd werd.

Onze Taal besteedde aandacht aan het Nederlands van zulke uiteenlopende (beroeps)groepen als juristen, zeelieden, medici, bergbeklimmers, windsurfers, werkers in het griend- en rietbedrijf, en circusartiesten. ("Chiqué –

geënceneerd. Als elke avond dezelfde dame bij een gevaarlijke truc ‘flauw-
valt’, dan heet dit chiqué.” [1960,53-54])

Maar meestal betekende ‘vaktaal’ voor Onze Taal de taal van de techniek. De bemoeienis met deze variëteit van het Nederlands kreeg vooral inhoud tijdens het redacteurschap van Veering, die sinds 1955 als lector in de toegepaste taalkunde aan de TH Delft werkte – de eerste neerlandicus aan een technische hogeschool.

Banden met de wereld van techniek en industrie bestonden ook al voor die tijd. Bestuurslid, later voorzitter, Duyvis was fabrieksdirecteur en in de Centrale Taalcommissie voor de Techniek (CTT) was Onze Taal vanaf de oprichting in 1940 vertegenwoordigd. In het blad verschenen regelmatig artikelen over de problemen van normalisatie en lijsten van technische termen die door bedrijven en instellingen (PTT, Philips, Unilever) waren opgesteld. Van de artikelenschrijvers moet met name J. J. M. Bakker worden genoemd, lector in de toegepaste taalkunde aan de TH Eindhoven, die in de jaren zestig en zeventig veelvuldig over technische vaktaal schreef.

Zoals verwacht kon worden, hadden auteurs van artikelen over vaktaal en opstellers van termenlijsten behalve uniformering ook purisme hoog in het vaandel. In 1939 vraagt iemand zich af of *slam* (bridgetaal) in het Nederlands *smak* zou kunnen worden. In 1983 deed J. S. Kik, ‘plankzeilend student Nederlands’ te Eindhoven, voorstellen om het windsurfjargon te verdienen.

In 1990 verleende Onze Taal haar medewerking aan de standaardisering van de taal van de informatica. Kees Kleinveld, voorzitter van een commissie van het Nederlands Normalisatie-instituut (NNI), probeerde in een serie artikelen een begin van orde te scheppen in de chaos van termen uit de wereld van *software* en *hardware*. De lezers van Onze Taal werden uitgenodigd aanvullingen en verbeteringen te geven.

Het doel van het NNI is in de eerste plaats eenheid brengen – dus niet vier woorden voor één ding (*floppy*, *wiebelschijf*, *diskette* en *slappe schijf*). Waar mogelijk wil het NNI de termen ook vernederlandsen: liever *indelen* dus dan *formatteren*. Het blijkt niet altijd mogelijk om een goed Nederlands woord te vinden, hetzij omdat de Engelse term al volkomen ingeburgerd is (*computer*), hetzij omdat alle gesuggereerde vertalingen te kort schieten. *Directory* bleef *directory*, omdat ‘index’ en ‘inhoudsopgave’ het begrip niet dekten. Een kleine bloemlezing:

<i>Engels</i>	<i>Nederlands</i>	<i>Engels</i>	<i>Nederlands</i>
cursor	cursor	near letter quality	bijna-schrijfmachine- kwaliteit
data	gegevens	personal computer	pc (of) personal computer
disk drive	schijfleenheid	print (ww)	afdrukken
diskette	diskette	printer	printer
file	bestand	software	programmatuur
floppy disk	diskette	update (ww)	bijwerken
format (ww)	indelen	[1990,134,165 en 183]	
hard disk	harde schijf		
hardware	apparatuur		